

Inscripțiile din capela Sf. Ladislau – Piața Huet

Ioan ALBU

Cuvinte cheie/keywords: Romania, Transylvania, Sibiu, capela Sf. Ladislau/ St. Ladislaus chapel, inscripții/inscriptions

Zusammenfassung

Die Inschriften der ehemaligen Ladislauskapelle in Hermannstadt

Inschriften, die bemalte Bilder erläutern, tauchen häufig vor im 16. und 17. Jh. an den Profanbauten im siebenbürgischen reformatorischen Raum. Figurale und landschaftliche Mauermalereien, ja auch mythologische Szenen mit Zitaten und Sprüche in lateinischer oder deutschen Sprache sind vorwiegend in der Dekoration von Patrizierhäusern, aber auch von Wirtshäusern und öffentlichen Bauten bezeugt. Aus dem selben Zeitalter datieren die Mehrheit der Sprüche und Devisen in den siebenbürgisch-deutschen Kirchen.

Unter dem Rektorat Georg Deidrichs wurden 1592 die angesammelten Bücherschätze des Hermannstädter evangelischen Gymnasiums – 1380 ist die Hermannstädter Schule erstmals erwähnt – durch den Sachsengraf Albert Huet in die ehemalige Ladislauskapelle gebracht. Aus den an der Neueinrichtung der Schule beteiligten Personen ragte offenbar der Königsrichter Albert Huet in besonderer Weise hervor, so daß ihm der Schulleiter Georg Deidrich eine Widmung stiftete. Mit Bürgermeister Johann Bayer, Stuhlrichter Lukas Enyetter und Pfarrer Peter Lupinus (Wolf) waren die Honoratioren der Stadt aus allen Bereichen vertreten. Den Abschluß der Arbeiten markiert wohl der Gedenkstein des Albert Huet am ehemaligen Eingang zur Kapelle.

Die ehemalige Kapellenbibliothek barg mehrere bemalte Beischriften zu den Wandgemälden und mehrere Stifterinschriften. Die Inschrift von 1595 nennt ausdrücklich als Zweck der neuen Einrichtung das Aufbewahren klassischer und siebenbürgisch-sächsischer Werke, sowie den freien Zugang aller Bürger, was der Schulbibliothek einen öffentlichen Charakter verleihen sollte. 1877 wurde der Denkstein über den Sakristeieingang angebracht, denn seit diesem Jahr diente das Obergeschoß der Sakristei bis Ende des 19. Jh. zur Aufbewahrung der „Kapellenbibliothek“, bis sie vom Brukenthalmuseum übernommen wurde. Die später sogenannte Kapellenbibliothek barg einen mit Inschriften versehenen Malereizyklus, der die dreiseitige Apsis und die Langwände umlief. Die Kapelle wurde 1898 zusammen mit dem Priesterturm abgetragen; ihre Ausstattung kann nur aus einer Beschreibung von Schwarz (1861) und alten Fotos rekonstruiert werden.

Die Inschriften entstammen unterschiedlicher Quellen – biblische Zitate, klassische Autoren, aus der mittelalterlichen oder frühneuzeitlichen Literatur, Aristoteles, Euklid, Ptolemäus, Demosthenes, Hippokrates, Cicero, Vergil, Horatius, Plinius d.Ä., Titus Livius, aber auch Thomas d'Aquino, Erasmus von Rotterdam, Melancthon, Bartolus oder Andreas Alciatus.

Inscripțiile ce explicitează imagini pictate sunt deosebit de frecvente la cumpăna secolelor XVI-XVII la clădirile profane din spațiul protestant transilvan, poate și drept compensare a distrugerii „fabulelor pictate” din biserici. Picturi murale figurale sau peisagistice, chiar scene mitologice cu citate și proverbe în limba latină sau în limba germană sunt atestate ca elemente folosite cu predilecție în decorul locuințelor patricienilor, dar și al hanurilor sau clădirilor publice de la sfârșitul secolului al XVI-lea. Tot din aceeași epocă datează majoritatea proverbelor și sentințelor din biserici.

Asemenea florilegii, gnomologii circulau deja în epoca elenistică timpurie. Ele foloseau educației morale ca însoțitoare de nădejde și pavăze în toate situațiile vieții, instruirii private și artei de a introduce în discurs maxime și proverbe.

Și umaniștii din epoca modernă timpurie au arătat un interes viu pentru acest gen al literaturii „emblematică” care combină textul cu imaginea. Cărțile de emblematică pot fi văzute drept publicațiile „multimedia” ale secolelor XVI-XVIII, cărți care reunesec trei elemente constitutive – un motto (*deviză, lemma*), o gravură (*ikon, imagine*) și un poem explicativ (*epigramă*). Cuvântul *lemmei* se unește cu imaginea *ikonului* într-un fel de enigmă (ghicitoare), a cărei descifrare este ușurată de *epigramă*. Emblema devine astfel mai mult decât suma părților sale, deoarece relația între text și imagine induce un sens, un înțeles superior față de componentele acesteia. Emblemele au fost adesea percepute ca enigme, hieroglife sau mesaje misterioase. Se inspirau din variate surse: biblia, antichitatea clasică, fabule, mitologie, știință sau medicină și au reflectat implicit atmosfera politică sau confesională a epocii. Înțelegerea și interpretarea lor impunea cititorului/privitorului spirit, cunoaștere și abilitatea de a combina cifrul din text și imagine. Cărțile de emblematică au avut un impact covârșitor nu doar asupra literaturii, dar și a artelor decorative.

S-a afirmat pe bună dreptate că emblematica, devizele și impresele — maximele morale — au influențat arta și literatura secolelor XVI—XVII tot atât de puternic ca și biblia, vorbindu-se în acest sens de „imaginea cifrului”, de o artă „enigmistică”, esoterică.¹

¹ Cf. Hocke, J., *Manierismul în literatură. Alchimie a limbii și artă combinatorie esoterică*, București, 1977, p. 237. – O abordare nuanțată a raporturilor dintre arte la Grigorescu, D., *Constelația gemenilor. Arta și literatura în perspectivă comparativă*, București, 1979, mai ales p. 128—137.

Studiul își propune să analizeze în primul rând maximele și sentințele cu un puternic rol didactic-moralizator aflate odinioară în capela gimnaziului sibian. Inscripțiile provin din variate surse: citatele biblice, autorii antici, fondul medieval, renașcentist ori protestant: psalmi și alte locuri biblice (Isaia), Aristotel, Euclid, Ptolemeu, Demostene, Cicero, Horațiu, Plinius cel Bătrân, Titus Livius, dar și Thomas d'Aquino, Erasmus de Rotterdam, Melanchton, Bartolus sau Andreas Alciatus.

În 1592 colecția de cărți ale gimnaziului, amintit deja din 1380¹, a fost adăpostită prin demersurile comitelui sașilor Albert Huet² în capela Sf. Ladislau. Biblioteca gimnaziului sibian – fosta capelă a Sf. Ladilsau, aflată odinioară în colțul sud-estic al Pieței Huet, între Turnul Preoților și actuala clădire a Colegiului Național Brukenthal -, demolată în 1898 (il. 1), adăpostea mai multe inscripții care însoțeau ciclul de picturi murale precum și diferite inscripții votive, fiind exploatată aici reprezentarea personală în scopuri moral-didactice. Mulți învățați și personalități ale orașului și-au donat începând cu Albert Huet colecțiile de carte Bibliotecii Capelei.³

¹ Cf. Sigerus, E., *Chronik der Stadt Hermannstadt 1100-1929*, Sibiu, 1930, p. 3. – Teutsch, Fr., *Bilder aus der sächsischen Volksschule*, în: AVSL 29 (1900), p. 437 opinează pentru anul 1334 ca primă mărturie a existenței școlii.

² Albert / Albrecht Huet (Hutterus, Pileus, Süveg), jude regal și comite al sașilor, a fost fiul cel mai tânăr al judei regal Georg Huet și al Barbarei Armbruster, născut la 2 februarie 1537. Anii de școală și i-a petrecut în Sibiu și Viena, la curtea împăraților Ferdinand, Maximilian și Rudolph II. La începutul anului 1576 Albert Huet era centumvir sibian, membru al consiliului exterior, iar din 1 februarie 1577 consilier. La 24 martie 1577 a obținut prin diplomă princiară demnitatea de jude regal. În inscripțiile sibiene, Huet este singurul, cu excepția domnului muntean Mihnea cel Rău, desemnat drept *magnificus dominus*, ceea ce pare să indice prețuirea de care s-a bucurat în oraș. În 1575 s-a căsătorit cu Margaretha Homlascher, nepoată a judei regal Michael Hedwig, cu care a avut o singură fiică. Seivert, J., *Die Grafen der sächsischen Nation und Hermannstädtischen Königsrichter im Großfürstenthume Siebenbürgen*. În: Ung. Mag., III, 1783, p. 147-157 – Seivert, J., *Nachrichten von Siebenbürgischen Gelehrten und ihren Schriften*, Preßburg 1785, p. 184 sqq. – Sigerus, E., *Vom alten Hermannstadt*, Sibiu, 1922-1928, I 1, 13, 118, 203; II 14, 23, 98. – Albu, I., *Inscripțiile din Hermannstadt din secolul al XVI-lea*, vol. III, Arbeitskreis für Siebenbürgische Landeskunde, Heidelberg, 2002, nr. cat. 25, 75, 105, 132.

³ Gustav Gündisch, *Die Bibliothek des Sachsengrafen Albert Huet (1537-1607)*. În: Kbl. AKSL. 4 (1974), p. 32-51. – idem, *Die Bücherei des Hermannstädter Ratsherrn Johannes Bayer*. În: ZfSLK 13 (1990), p. 23-34. – Gustav Gündisch, Doina Năgler, *Die Bücherei des Hermannstädter ev. Stadtpfarrers Petrus Rihelius († 1648) und seiner Söhne*. În: ZfSL 15 (1992), p. 41-62. – idem, *Die Bibliothek des Hermannstädter ev. Stadtpfarrers Andreas Oltard (†1660) und seiner Familie*. În: ZfSLK 17 (1994), p. 121-143.

Este posibil ca la Sibiu să fi fost folosită cu scop funerar și capela Sf. Ladislau, ceea ce Soterius afirmă implicit, spunând că aici erau înmormântați mai ales profesorii orașului (între care un *rector vetissimus Cibiniensis*).¹ Capela Sf. Ladislau era socotită, alături de capela Sf. Iacob și capela Sf. Ștefan², drept cea mai veche biserică din Sibiu. Este cunoscută canonizarea regelui maghiar Ladislau în anul 1192, la puțină vreme după aceasta fiind creată și o prepozitură și un capitlu colegial în Oradea.³

S-a mai păstrat doar o inscripție în original, pe un ancadrament plasat azi deasupra ușii de intrare în sacristia bisericii ev. sibiene, de la 1595, care amintește scopul declarat al ctitorilor de a adăposti în lăcaș operele autorilor clasici și „naționali“, dar și accesul liber al tuturor la acestea⁴, ceea ce făcea din biblioteca gimnaziului o instituție cu caracter public.⁵ (Il. 2-HUET 1595)

Ancadramentul care poartă inscripția de ctitor și sentința (A1) a fost mutat aici în 1877. Etajul sacristiei a fost folosit până la sfârșitul secolului XIX ca adăpost al bibliotecii capelei, depozitul fiind în 1879 preluat de Muzeul Brukenthal.⁶ Arhitrava în stil renescentist, realizată din gresie gălbuie, poartă

¹ „*Templum S. Ladislai, quod hodie ad scholam pertinet, in quo et rector quidam ex pervetusta illa Herrmanniana familia sepultus quiescit*“, cf. Soterius, G., *Cibinium. Historia pleraque de Cibino tractatus*, ms. Biblioteca Brukenthal (Sign: Ms. 26), p. 46.

² Capela Sf. Ștefan, cu chipul pictat al acestuia, se afla pe partea nord-vestică a Pieții Huet (Sigerus, *Hermannstadt*, I, p. 13). Soterius (*Cibinium*, p. 46) mai amintește un fost „*templum in aedibus Lutschianis*“.

³ Cf. *Kurze Geschichte Siebenbürgens*, ed. von Béla Köpeczi, Redaktion der dt. Ausgabe Zoltán Szász, Budapest, 1990, p. 140. Prepozitura Sf. Ladislau este desființată la 1424. Un capitlu exemt al Sf. Martin este cunoscut deja din 1189 în Spiș, la Kirchdrauf, devenind la 1776 episcopie. – cf. H. Zimmermann, *Die Bedeutung der Orden in der südosteuropäischen Geschichte des Mittelalters*. În *Die Deutschen in Ostmittel- und Südosteuropa: Geschichte, Wirtschaft, Recht, Sprache*, 2 vol., ed. Gerhard Grimm und Krista Zach, München, 1995, II, p. 95.

⁴ Cf. Soterius, *Cibinium*, p. 53 „... bibliotheca publica nostris temporibus illata, has aedes non parum una cum doctissimorum virorum depictis imaginibus ornat.“ – Sigerus, E., *Vom alten Hermannstadt*, I, p. 13.

⁵ Schwarz, K., *Vorstudien zu einer Geschichte des städtischen Gymnasiums A.K. in Hermannstadt*. În: Programm des Gymnasiums A.K. zu Hermannstadt für das Schuljahr 1860/1, Sibiu, 1861, p. 27. – Reissenberger, *Pfarrkirche* 24. – Sigerus, E., *Vom alten Hermannstadt*, I, p. 203. – Albu, *Baudenkmäler* 51f., Abb. 9. – Albu, *Iss Herm*, nr. cat. 105, il. 52.

⁶ Reissenberger, *Pfarrkirche*, 24. – Gündisch, G., *Die Bibliothek des Sachsengrafen Albert Huet (1537-1607)*. În: *Kbl. AKSL*. 4 (1974), S. 38 Gündisch, G. – Naegler, D., *Die Bibliothek des Hermannstädter ev. Stadtpfarrers Andreas Oltard († 1660) und seiner Familie*, *ZLK* (17), 1994, fasc. II, p. 124.

o inscripție pe cinci rânduri care încadrează blazonul comitelui Albert Huet (il. 2).¹

PORTA PATENS ESTO² NVLLI // CLAVDARIS: HONESTO /
ARMA(RIA) TOCA(TAE)³ PATRIIQ(VE) // LARES⁴
AVCTA PER / ALBERT[VM] HVET: // IVDICEM REGIVM /
CIBINI[EN]SEM: / 15//95

Trad.: Poartă, stai deschisă și nu te închide nimănui care este cinstit. Scrinurile cu cărți, piesele de teatru (dramele naționale) și larii străbuni au fost cinstiți prin judele regal Albert Huet. 1595.

Sentința poate să fie inspirată din Apocalipsă: „*Ecce dabo coram te ostium apertum, quod nemo potest claudere, quia modicam habes virtutem, et servasti verbum meum, et non negasti nomen meum.*”⁵

(Știu faptele tale: iată ți-am pus înaintea o ușă deschisă, pe care nimeni n-o poate închide, căci ai puțină putere, și ai păzit Cuvântul Meu, și nu ai tăgăduit Numele Meu.)

Celelalte inscripții ale capelei pot fi încă studiate și interpretate pe baza transcrierilor copiale realizate de Schwarz în 1861⁶ și a fotografiilor păstrate în colecția Engber⁷ a Muzeului Brukenthal.

Capela adăpostea un ciclu de picturi murale în partea superioară a absidei și zidurilor laterale.

În absidă, sub stema Sibiului, se afla o inscripție votivă (inscripția A) alături de reprezentarea (figură întreagă) a comitelui Albert Huet, a lui Johann Bayer și a încă unui personaj, deasupra emblemelor / alegoriilor Artei, Științei, Comerțului și Meșteșugurilor.

¹ Huet (scartelat în cruce: 1 și 4: licornă încoronată, 2 și 3: cușmă/Churhut. Scutul central: vultur orientat spre stânga, încoronat, în gheara stângă ține spadă prevăzută cu lauri. Coifuri: I.: fără coroană, cușmă pe care se află mobila scutului central. II.: licornă încoronată, ieșind, cu spadă prevăzută cu lauri. Tenanți: doi grifoni). Blazonul se deosebește ușor de cel aflat pe piatra funerară a comitelui Albert Huet – Albu, *Inschriften*, nr. cat. 132.

² Spațiu amplu.

³ Sic pentru *TOGA(TAE)*.

⁴ Hexametru.

⁵ Apoc. 3,8.

⁶ Schwarz, K., *op. cit.*

⁷ Colecția de fotografii, nr. 130 sqq.

A INSTAVRATORI / SCHOLAE CIBINIENSIS / DOMINO /
ALBERTO HVTTTERO / JVDICI REGIO / CIBINIENSI /
PRVDENTISS(IMI) / NOBILISSIMOQ(VE) VIRO / LITERARVM /
LITERATORVMQ(VE) / AMANTISSIMO / MECAENATI SVO
COLENDO / M(AGISTER) GEORGIUS DEIDRITIVS / . . .

Trad.: Ctitorului școlii sibiene, domnului Albert Huet, jude regal sibian, preaînțeleptului și nobilului bărbat iubitor al literelor (științelor) și literaților (înțelepților), venerabilului său mecenat (a pus) magistrul Georg Deidrich ...

În timpul rectoratului lui Deidrichs au fost aduse cărțile bibliotecii gimnaziului evanghelic în capelă.¹ Dintre personajele părtașe la acțiune a ieșit în evidență mai cu seamă judele regal Albert Huet, astfel că directorul școlii, Georg Deidrich², i-a dedicat inscripția. Împreună cu primarul Johann Bayer³, judele scăunal Lukas Enyetter⁴ și preotul Petrus Lupinus (Wolf)⁵ erau

¹ Gündisch, G., *Die Bücherei des Hermannstädter Ratsherrn Johannes Bayer*. În: ZSL 13/1 (1990), p. 23sq.

² Georg Deidrich (ca 1570-1606), scriitor și poet umanist, a studiat la Strassburg, a călătorit în Italia, culegând date importante pe care le publică în volumul *Hodoeperi con itineraris Argentoratensis, insigniumque o locorum et urbium*, 1589. Devine rector al școlii din Sibiu în 1591.

³ Între 1559-1561 Franz Bayer este amintit ca jude scăunal în Sibiu, probabil tatăl lui Johann Bayer. Johann Bayer a fost vilic (Stadthann) între 1580-1581 și primar din 1586 – Seivert, J., *Chronologische Tafel der Provinzial Bürgermeister, Stuhlsrichter und Stadthannen zu Hermanannstadt*. În: *Quartalschrift* 2 (1791), p. 66. În timpul său, în 1590, a fost adoptată reforma gregoriană a calendarului. – Schuller, *Kalender* 370. De la fiul său, Johannes Bayer (†1601), amintit în 1592 în calitate de consul și în 1599-1600 ca jude scăunal, provine o însemnată donație de carte din anul 1598 – Zimmermann, Fr., *Chronologische Tafel der Hermannstädter Plebane, Oberbeamten und Notare von 1500-1881*. În: AVSL 19 (1884), p. 563sq. – Gündisch, *Die Bücherei des Hermannstädter Ratsherrn Johannes Bayer*, p. 23 sqq. – Albu, *Inschriften*, nr. cat. 97.

⁴ Lukas Enyetter (Engetter, Enjetter, Enyedi), meșter croitor, își trage numele de la locul de origine, Aiud (germ. Großenyed). În 1586 a devenit vilic (Stadthann), din 1588 până în 1594 a fost jude scăunal, apoi din 1594 până în 1596 și din nou după Johann Wayda, din 1599 până la moartea sa, primar al Sibiului. Lukas Enjetter a murit răpus de ciumă. Prima sa soție a fost Barbara – Albu, Iss, nr. cat. 104, a doua Agnetha, născută Bayer, probabil fiica primarului Johann Bayer. O rudă a sa, Georg Enjetter, a fost jude scăunal între 1604-1606 și 1608-1613. – Seivert, J., *Chronologische Tafel*, p. 68 sqq. – Seivert, J., *Kurze Geschichte der Provinzial-Bürgermeister von Hermannstadt in Siebenbürgen*, Sibiu, 1792, 192 sqq., 247. – Albu, *Inschriften*, nr. cat. 127.

⁵ Preotul Petrus Lupinus (†1597), originar din Valchid (Waldhütten, jud. Sibiu), a fost numit în 1580 în funcție la Nou Săsesc (Neudorf, înglobat la comuna Miercurea Sibiului), în același an în Șeica Mică (Kleinschelken) și în 1592 în Sibiu. – Seivert, J., *Sächsische Stadtpfarrer*, Sibiu, 1777, p. 13. În 2 februarie 1586 s-a căsătorit cu Anna

reprezentate notabilitățile (*honoratiores*) orașului. Încheierea lucrărilor a fost marcată probabil de lespedea comemorativă a lui Albert Huet (A1).

Alături de unul dintre personajele reprezentate se afla o banderolă cu o inscripție transmisă copial (inscripția B):

B IU[....] CONSERVAT // IUSTITIA

Trad.: Justiția ne apără (conservă) drepturile? (B)

Posibil o aluzie la „Iustos Deus conservat atque protegit“, maximă pe care o regăsim și în colecția lui Gruterus,¹ parafrazată după Vulgata: „*concupiscens sapientiam conserva iustitiam et Deus praebebit illam tibi*“².

Tema apare și la Thomas d’Aquino: „Dicit ergo primo quod *divina iustitia laudatur* sicut *salvatio* omnium quia scilicet omnia salvat, inquantum scilicet custodit et conservat in unoquoque“³

Stiffbauer – Soterius, *Cibinium*, p. 77, care este amintită în textul lespezii sale funerare. În calitate de preot al orașului era și supraveghetor al gimnaziului. – Albu, *Inscripfen*, nr. cat. 108.

¹ Gruterus, Janus: *Bibliotheca exulum: Seu Enchiridion Divinae Humanaeque prudentiae*.- Frankfurt <Main>: Laz. Zetzner Erben, 1625. – [12] Bl., 891 S. 12° – Satzspiegel 11,7 x 6,8 cm – Sign.: Sch 073/124. – Janus Gruterus (Gruyeter) (1560-1627), studii la Cambridge, Leiden, Rostock, Wittemberg, din 1590 profesor de istorie la facultatea de arte din Wittenberg, din 1595 în Heidelberg, conducător al vestitei Bibliotheca Palatina (urmaș al lui Paul Schede Melissus). În lucrarea sa, Gruterus publică sub 767 cuvinte cheie vreo 30000 de sentințe morale, preluate din literatura antică greacă și romană, dar și din autorii Renașterii și ai epocii moderne timpurii. Gruterus se sprijină în cuvântul înainte la lucrare pe profesorii săi Justus Lipsius și Joseph Justus Scaliger. Gruterus publicase deja în 1624 o colecție amplă: *Florilegii Magni, Seu Polyantheae Tomus [1 & 2] : Formatus Concinnatusque Ex Quinquaginta minimum Auctoribus vetustis, Graecis, Latinis, Sacris, Profanis*. Straßburg: Zetzner, 1624. Anterior, din fondurile Bibliotecii palatine din Heidelberg a realizat un *Florilegium Ethico-Policum* în trei volume în care a inclus și proverbe în limbile naționale.

² *Liber Sapientiae Iechosuae, Filii Sirach* I, 33 – <http://www.thelatinlibrary.com/bible/sirach.html>.

³ *In librum B. Dionysii De divinis nominibus*, V, cap. 8 l. 5.

Pe zidurile laterale din absidă erau reprezentați în poziție de rugăciune, îngenunchiați, Luther, în stânga, cu baderolă înscrisă (inscripția C), și Melancton, în dreapta (inscripția D, il. 3-MELANCHTON...)

C [... FORTIT]UDO NOSTRA¹

D SI DEUS PRO NOBIS QUIS CONTRA NOS²

Trad.: (Dumnezeu este) puterea noastră (C). – Dacă D-zeu este cu noi, cine poate fi împotriva noastră? (D)

Deviza care însoțește reprezentarea lui Melancton (D) se referă deopotrivă la drepturile și libertățile orașului și al națiunii săsești.

La inscripția mai timpurie a unui bastion din Sebeș (1534) regăsim aceeași sentință:

TEMPORE / D(OMINI) GEOR(GII) EHR: IVD(ICI) / REG(II) SAB(ESIENSIS) / D(OMINI) LVCAE / CO[...]N: SEDIS: / SI DEVS PRO NOBIS QVIS CONTRA NOS: / A(NNO) D(OMINI) / 1534.³

O inscripție cu aceeași deviză a fost realizată în 1604 la Poarta Burger (Burgertor), de către consulul Gallus Lutsch și comitele Albert Huet⁴.

Pe latura nordică a capelei era reprezentat Georg Deidrich cu o inscripție în banderolă (inscripția E).

¹ Deus est fortitudo nostra (Gott ist unsere Stärke). – Psalm, 45:2. *Deus nostra spes et fortitudo* ..., cf. și Ps. 45, 12: Dominus exercituum nobiscum *fortitudo nostra Deus* Iacob semper. – Isa. 12: *Fortitudo mea et laus mea Dominus*. Et dicitur fortitudo nostra effective, quia ab ipso est.

² Rom. 8,31. Cf. și. Albu, *Inschriften*, nr. cat. 129.

³ *Atlas istoric al orașelor din România*, seria C, Transilvania, Fascicula 2, *Sebeș*, București, 2004, p. IX, 9.

⁴ Tröster, J., *Das Alt- und Neue Dacia*, Nürnberg, 1666, p. 368. – *Siebenbürgische Zeitung* LV, Sibiu (1784), p. 463. – Reissenberger, L., *Überreste der Gotik und Renaissance an Profanbauten in Hermannstadt*, Sibiu, 1888, p. 51. – Reissenberger, L., *Über die ehemaligen Befestigungen von Hermannstadt* (ed. aus dessen Nachlaß). În: AVSL 29/2 (1900), p. 340 sq. – Albu, I., *Inschriften auf Stein an Hermannstädter Baudenkmälern*, în: „Kulturdenkmäler Siebenbürgens, vol. 3. *Europäische Kulturlandschaft Siebenbürgen. Reflexion einer wissenschaftlichen Dokumentation*, ed. v. Annemie Schenk, Thaur bei Innsbruck, 1995, p. 46, 58. – Albu, *Inschriften*, nr. cat. 129.

E G(EORG) GEORGIUS DEIDRITIVS

Opus, pe latura sudică, o inscripție de ctitor (inscripția F) aflată deasupra blazonului comitelui Albert Huet sub care se afla înscris numele său (inscripția G).

F INSTAVRATUM / CONSVLE / D(OMINO) IOHANNE
BAVARO / IUDICIBVS / REGIO D(OMINO) ALBERTO
HUTTERO / SEDIS D(OMINO) / LVCA ENNYETTER / PASTORE
/ R(EVERENDO) D(OMINO) / PETRO LUPINO / RECTORE /
M(AGISTRO) GEORGIO DEIDRICIO / ANNO S(ALVTIS) /
M.D.XCII.^{a)}

G 1592 / ALBERTUS HUTTERUS^{b)}

Trad.: Întemeiată de consulul d-l Johan Bayer, judele regal d-l Albert Huet, judele scăunal d-l Lucas Ennyetter, protul rev. Petrus Lupinus, rectorul magistrul Georg Deidrich în anul 1592 (F).

Inscripția și portretul lui Matthias Miles (Y) au fost adăugate ulterior (1686), probabil odată cu construirea pronaosului.

Y AD CAESAR(EM) ROMAN(ORVM) IMPERAT(OR) /
MA(IES)T(AT)EM LEOPOLDVM / CELSISS(IM)I TRANS(YLVA)NIAE /
PRINCIPIS D(OMI)NI MICHA(ELIS) / APAFI AC TRIVM EIVSDEM /
REGNI STATVVM / LEGATVS MATTHIAS / MILES · SENATOR /
CONSVLARIS METROP(OLIS) / CIBINIENS(IS) VIENNAE · 1686 ·
MENS(E) MARTII ·¹

Sub reprezentările și inscripțiile amintite mai sus, între colonete pictate, au fost reprezentate busturi pictate ale unor înțelepți / personalități din antichitate până în vremea Renașterii și Reformei. Sub fiecare bust se afla înscris numele personajului, iar deasupra, în banderolă, câte o sentință sau deviză, asemenea modelelor provenite din cărțile de emblematică. Doar numele lui Bartolus (inscripția X) mai poate fi văzut în transmiterea fotografică. Inscripțiile sunt prezentate și analizate mai jos pornind de la est înspre latura nordică (inscripțiile H și I, sub portretul lui Luther), apoi cele patru de pe latura

¹ Albu, *Inschriften*, nr. cat. 253.

nordică (inscripțiile K-N), în continuare cele din latura sudică (inscripțiile O și P, sub portretul lui Melanchton), respectiv următoarele opt de pe aceeași latură, descrise de la est la vest.

Bustul lui Demostene (inscripția H)

H D[EMOSTHENES]

Schwartz indică doar inițiala cu o întregire în paranteze rotunde.

Bustul lui Cicero (inscripția I)

I CICERO / PIETAS EST FUNDAMENTUM (OMNIUM VIRTUTUM)¹

Sentința se sprijină pe un pasaj din *De Officiis* și este contaminată de fondul de maxime medievale.

Bustul lui Euclid (inscripția K)

K EUKLID / TOTUM MAJUS EST SUA PARTE²

Bustul lui Ptolemeu (inscripția L), la care bandeola cu deviză nu este transmisă în nici o formă:

L PTOLOMÄUS / [. . .]

Bustul lui Erasmus de Rotterdam (inscripția M)

M ERASMUS / VIRTU [. . .]

Inscripția de odinioară a fost probabil inspirată de expresia din Proci et puellae a lui Erasm: Si per se virtus esset non coire, vitium esset coire. Nunc incidit, ut vitium sit non coire, coire virtus.³

Bustul lui Johannes Sturm (inscripția N)

¹ „Pietas fundamentum est omnium virtutum“ (Evlavia este temelia tuturor virtuților) – Cicero, *Oratio Pro Cnoeo Plancio* (XII). – Cic., *De officiis* 1,7, 23: „fundamentum est iustitiae fides“. – v. și „Pietas tutissima virtus“ (Evlavia este cea mai sigură virtute), maximă medievală. – „Sed sicut pietas est pars iustitiae, ita etiam observantia et gratia, et alia de quibus dictum est“. (Sancti Thomae de Aquino, *Summa Theologiae, secunda pars secundae partis quaestio CXXII, Textum Leoninum*, Roma, 1897.

² Euclid, *Liber 1, Communes animi conceptiones*, 5: Et totum parte maius est. – *Questio II de rerum natura*, (1989) ... Omne **totum sua parte maius est**. (Prop. I)

³ Erasmus Roterodamus, *Colloquia familiaria et encomium moriae, ad optimorum librorum fidem diligenter emendata cum succinta difficiliorum explanationem*, tom I, Leipzig, 1829, XVIII, *Proci et puellae, Pamphilus et Maria*.

N JOHANNES STURM / NEMO AB OMNI PARTE BEATUS¹

Sentința este o parafrază după Horațiu, poate o aluzie în legătură cu certurile religioase ale lui Johannes Sturm, în urma cărora în 1583 a fost demis din funcțiile deținute.

Johannes Sturm, admirator al lui Erasmus de Rotterdam, din 1529 profesor la Collège de France în Paris, a fost un reprezentant al ideilor pedagogice melanchtoniene și al învățăturilor Reformei. În 1537 a fost chemat de reformatorul Martin Butzer la Strassburg unde a întemeiat un gimnaziu, fiind primul rector al acestuia. Scopul, planul de învățământ și metodele de predare le-a publicat în „De litterarum ludis recte aperiendis liber“ (1538). Scopul studiilor l-a definit succint drept unul al înțelepciunii și pietății (*propositum a nobis est sapientem atque eloquentem pietatem finem esse studiorum*), elevii urmând să fie inițiați în elocința latină. Școala sa, progresistă pentru acele timpuri, care insista pe dialectică, retorică, teologie, filozofie, drept și medicină a fost ridicată în 1566 la rang de academie de către împăratul Maximilian II. Gimnaziul a devenit rapid în Europa un model al învățământului reformat, iar Deidrich, care a studiat la Strassburg, a preluat sistemul.

Bustul lui Cato (inscripția O, il. 3-Melanchton-Cato-Aristotel)O CATO / HOMO LUDUS DEI EST²

Și în acest caz, sentința pare a fi o parafrază din Grynaeus.

Bustul lui Aristotel (inscripția P, il. 3-Melanchton-Cato-Aristotel)P ARISTOTELES / EX NIHILO NIHIL FIT³

Principiul se referă la cosmologia greacă; Aristotel vorbește în spiritul accepțiunii generale a reprezentanților de seamă ai filosofiei naturale, aceea că nimic nu poate ieși din nimic (... ως ου γινόμενου ουδενος εκ του μη οντος).⁴

¹ Hor., *Nemo est ab omni parte beatus* cf. și Hor., *Odae* 2,16, 27f.: „*nil est ab omni parte beatum*“

² *Dei lus homo / Homo Dei ludibrium* [GRYNAEUS, Ioannis Iacobus. *Adagia*. [s.l.]: Ioanis Pressii, 1643. 265].

³ Cf. *Veni, vidi, vici. Geflügelte Worte aus dem Griechischen und Lateinischen*, ausgewählt und erläutert von Klaus Bartels u. Ludwig Huber, Zürich ⁵1981, p. 50 sq.

⁴ *Fizica* 1,4. 187a27ff. – Lucr., *De rerum natura* 1,149ff. (nil posse creari / de nihilo); Persius, *Satiren* 3,83f. (gigni / de nihilo nihilum, in nihilum nil posse reverti); Boethius, *De consolatione philosophiae* 5,1 (Nam nihil ex nihilo existere vera sententia est).

Un **bust care poate fi atribuit vag** (inscripția Q, il. 6), poate regelui **Ladislau**, reprezentat în veșmânt monahal și cu coroană, ținând un disc cu reprezentarea orașului, a Sibiului. S-a afirmat că bustul l-ar reprezenta pe primarul orașului¹, ceea ce pe baza atributelor cu greu poate fi susținut. Pentru Ladislau ar putea pleda faptul că această capelă a fost închinată sfântului patron (regele moare în 1095 și este sanctificat de papa Celestin III în 1192).² În acest caz am putea vorbi de reprezentarea regelui ca patron al orașului. Textul (inscripția Q) poate fi întrucâtva pus în legătură cu attributele regale:

Q [...] / FUROR EX MUNDO EGREDI ET SCRUTARI EXTERA

Personajul l-ar putea reprezenta însă mai degrabă pe **Pliniu cel Bătrân**, având în vedere conotațiile textului, inscripția putând fi o parafrază, o citare prescurtată a pasajului din Istoria Naturală:

furor est profecto, **furor egredi ex** eo et, tamquam interna eius cuncta plane iam nota sint, **ita scrutari externa**, quasi vero mensuram ullius rei possit agere qui sui nesciat, aut mens hominis videre quae mundus ipse non capiat.³

(e o nebunie nemăsurată de a ieși dincolo de lume și de a scruta / cerceta ce se află dincolo de ea... ca și cum mintea omului ar putea vedea ceea ce nu se află în lume)

Bustul lui Titus Livius (inscripția R, il. 7-Livius)

R LIVIUS / AMICITIAE IMMOR=TALES, INIMICITIAE / MORTA=LES ESSE DE//BENT⁴

Bustul lui Homer (inscripția S, il. 8-HOMER), singurul reprezentat ca bard cu liră.

S HOMER / VNICUS REX ESTO⁵

Pasajul este citat din Iliada în traducerea latină a lui Grynaeus:

Nam multos regnare malum est, **Rex unicus esto**,

Cui sceptrum, cui iura dedit Saturnius uni,

Huic debes parere Duci, atque audire monentem¹

¹ Fabini, H., *Gotik in Hermannstadt*, București, 1989, 45 sq., il. 12.

² Keller, H., *Reklamslexikon der Heiligen und der Biblischen Gestalten*, Stuttgart ³1975, p. 326. – *Lexikon für Christliche Ikonographie*, VII Sp. 361-363.

³ *His. Nat.*, II, 3 / 4.

⁴ T.Liv., *Ab Urbe condita*, XL, 46. – Cf. A. Alciatus, *Eblemmatum liber*, CLX: „*Amicitia etiam post mortem durans*“.

⁵ Homer, în traducerea lui Grynaeus 218.

Bustul lui Vergilius (inscripția T, il. 4, dreapta jos)T VIRGIL / QUO FATA TRAHUNT RE[TRAHUN]TQ[U]E²

Textul este un pasaj din distihul:

Nate dea, quo fata trahunt retrahuntque sequamur;

Quidquid erit, superanda omnis fortuna ferendo est.³

Bustul lui Hippocrate (inscripția U, il. 9)U [...] / IATROS ΦΙΛΟ/[SO]ΦΟΣ ΙΣΟΘΕ[OS]⁴

Medic și filosof asemănător zeilor, pornind de la afirmația lui Hipocrate, aceea că medicul este filosof, nefiind mari diferențe între înțelepciune, filosofie și medicină.⁵

Bustus lui Andreas Alciatus (inscripția V, il. 10-ALCIATUS)V ANDREAS ALCIATO / INAUDITA CAUSA QUEMQUAM
DAMNARI AEQUITAS RATIO NON PATITUR

Alciatus a fost larg cunoscut chiar în timpul vieții, mai cu seamă pentru studiile sale de drept roman. *De verborum significatione*, bunăoară, este un important studiu care reunește noua filologie cu o profundă cunoaștere a dreptului antic. Erasmus, Budé și-au exprimat admirația și respectul pentru știința lui Alciatus. Opera sa în patru volume a apărut la Basel în 1549, iar comentariile și studiile sale au inițiat noi direcții în studierea dreptului civil pentru generațiile care i-au urmat. Cu toate acestea, autorul a rămas în memoria generațiilor următoare mai cu seamă prin lucrarea sa de emblematică (*Emblemmatum Liber*) apărută în 1531 la Augsburg. O ediție ulterioară provenită chiar de la Biblioteca Capelei se păstrează astăzi la Biblioteca Brukenthal.⁶

¹ *Non in tyrannide vivimus: nec in Republ. nostrâ locum habet, quod Agamemnon olim Achivis dixit, REX UNICUS ESTO.* – http://www.uni-mannheim.de/mateo/camenaref/witte/witte3/books/wittememoriae3_1_7.html.

² *Aeneis* 5,709: „Nate dea, quo fata trahunt retrahuntque sequamur“.

³ În traducerea lui George Coșbuc: „Unde te duc și te-aduc, urmează menirilor tale! / Orice să fie, tu birui oricare necaz prin răbdare“ – Vergilius, *Eneida*, ed. critică, trad. de George Coșbuc, București, 1980.

⁴ Ἱατρος Φίλοσοφος ἰσοθεός, hoc est: medicus philosophus deo aequalis. – Medicus enim Philosophus est Deo aequalis.

⁵ Medicus philosophus est; non enim multa est inter sapientiam et medicinam differentia (Hippocrate).

⁶ A. Alciatus, *Emblemmatum Liber*, Lugdunum, 1564 (sign.: v. I 431).

Alciatus a folosit termenul de *emblemă* cu sensul de ornament, motto și imagine.

Sentința nu se regăsește în lucrarea lui Alciatus, ea părând să fie împrumutată din fondul antic și medieval.¹

Bustul lui Bartolus (inscripția X, il. 11)

X BARTOLUS L(EGES) C(IVILES) 2 / SATIVS EST NOCEN/TEM
ABSOLVERE, QVA(M) / INNOCENTEM DAMNA/RE²

Bartolo da Sassoferrato (1313-1357), renumitul jurist și profesor de drept la universitățile din Perugia și Bologna, de la numele și prestigiul căruia și expresia ulterioară „*nemo bonus iurista nisi bartolista*“.

Majoritatea sentițelor sunt preluate din culegerile medievale și renescentiste care abundau în epocă, făcându-se, după cum lesne se poate observa, apel la argumentul scolastic. Devizele sunt fie de tip umanist, erudite, fie modele de logică, riguroso științifice.

Devizele au fost gândite de niște umaniști – Albert Huet, Petrus Lupinus, Georg Deidrich – de „moralști“, ei înșiși preocupați de a educa. Ei au făcut apel la florilegiile de înțelepciune antică, medievală ori renescentistă.

Maximele care însoțesc portretele învățaților sunt cu precădere în limba latină, tocmai pentru calitatea acesteia, capacitatea de exprimare concentrată la maximum, care impregnează conținutului conciziunea cugetărilor filosofico-morale și al textelor juridice latine.

¹ Cf. *Carmina medii aevi posterioris latina. Proverbis sententiaque latinitatis medii aevi. Lateinische Sprichwörter und Sentenzen des Mittelalters in alphabetischer Anordnung.* Ges. u. hg. von Hans Walther. 6 Bde. Göttingen 1963-1969, II/4 Nr. 24779: „Qui statuit aliquid parte inaudita altera, / Equum licet statuerit, haud equus fuit“ după Seneca, *Medea* II, 199. În același sens „audiatur et altera pars“ (Seneca, *Medea* II, 2). „Audiatur (et) altera pars“, în: *Lateinische Rechtsregeln und Rechtssprichwörter*, zusammengestellt, übers. u. erläutert von Dettlef Liebs, Darmstadt 1986, Nr. A106, la Abraham Saur, *Peinlicher Processz* (Frankfurt a.M. 1580) 1 cu referire la *Digesta* 48, 17,1 pr. a.E. – Fără et la Joh. Pauli, *Schimpf und Ernst*, Straßburg 1522: Ernst Nr. 259.- *Lateinische Rechtsregeln*, p. 37: „Sine culpa, nisi subsit causa, non est aliquis puniendus“, după *Liber sextus* 5, 13,23 (Bonifaciu VIII).

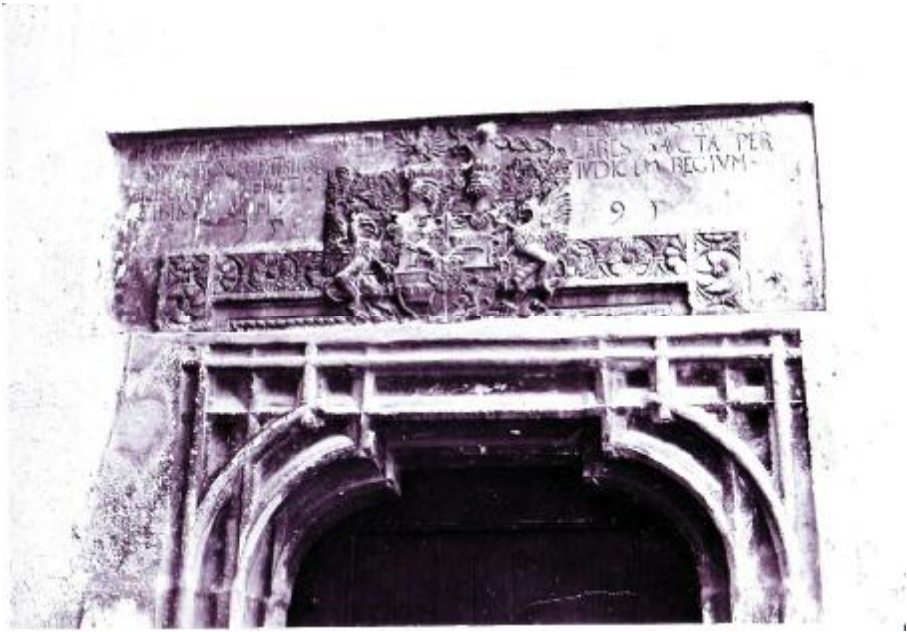
² *Satius est impunitum relinqui facinus nocentis quam innocentem damnare. [Digesta 48, 19,5]. – Cf.: Absolvere nocentem satius est quam condemnare innocentem. In multis rebus melius est nocentem absolvere quam innocentem damnare. Levius est nocentem absolvere quam innocentem condemnare. Melius est impune delictum relinquere quam innocentem damnare. Nocentem absolvere satius est quam innocentem damnare.*

Lista ilustrațiilor:

- Il. 1 – Turnul Preoților și Capela Sf. Ladislau
- Il. 2 – Ancadrament Albert Huet, 1595 (A1)
- Il. 3 – Melanchton (D)- Cato (O)- Aristotel (P)
- Il. 4 -Stema Huet (FG-QRST)
- Il. 5 – Stema Huet (FG fotografie ulterioara)
- Il. 6 – Plinius – Ladislau (Q)
- Il. 7 – Livius (R)
- Il. 8 – Homer (S)
- Il. 9 – Hippocrate (U)
- Il. 10 – Alciatus (V)
- Il. 11 – Bartolus (X)
- Il. 12 – Plan cu poziționarea inscripțiilor

Il. 1. Turnul Preoților și Capela Sf. Ladislau

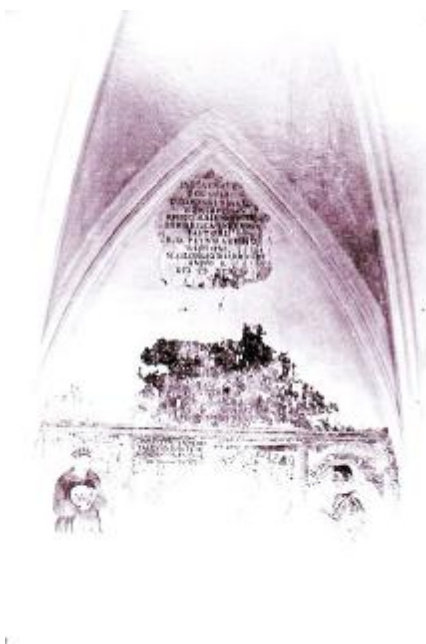
Il. 2. Ancadrament Albert Huet, 1595

**Il. 3. Melanchton (D)-Cato (O)-
Aristotel (P)**

Il. 4. Stema Huet (FG-QRST)

Il. 5. Stema Huet
(FG fotografie ulterioara)

Il. 6. Plinius – Ladislau (Q)

Il. 7. Livius (R)

Il. 8. Homer (S)

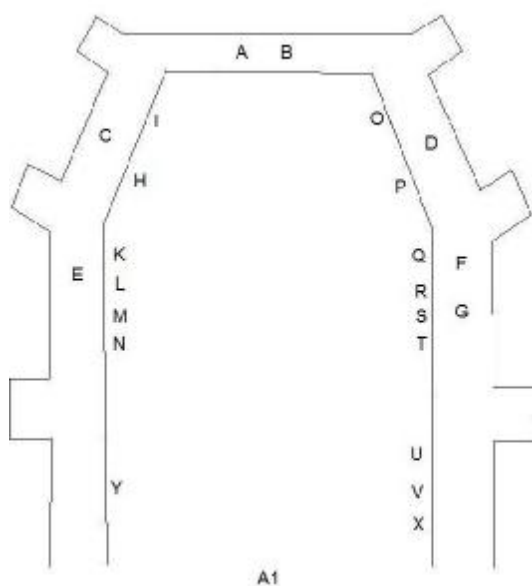
Il. 9. Hippocrate (U)

Il. 10. Alciatus (V)

Il. 11. Bartolus (X)

Il. 12. Plan cu poziționarea inscripțiilor